

VAJDA GÁBOR

Akit túl jól megtanítottak a tisztességre

Brenner János: Így láttam, így éreztem... Emlékirataim

Életjel, Szabadka, 2003.

Brenner Jánosnak is a születése szerint azok közé kellett tartoznia, akik a jugoszláv szocializmusban sokszor megátkozhatták a származásukat, a velük született-beléjüknevelt erkölcsi érzékenységet, rendszertetet, amelyet sváb, illetve magyar felmenőiktől örökölték. Nem hiába hangzanak ilyen keserűen könyve epilógusának végszavai: „Hol jártam? Sehol! Mit csináltam? Semmit. Mindössze négy fiút...”. Pedig ma ezzel dicsekedni szokás!

Az ész bajjal jár – tartja a közmondás, s ez az örök emberi igazság Brenner esetében is többnyire erőteljesen működött. S erre a közelmúltban kiadott emlékiratai a bizonyág. Annál is inkább, mert publicistánk, hacsak nem a barátaira, ismerőseire, munkatársaira emlékezik vissza, elsősorban a saját, annak idején megjelent írásaira hivatkozva állítja, hogy gyakran eltért a véleménye az akkori politikusi beállítottságoktól, s hogy emiatt az újságírói és szerkesztői munkásságát nem ritkán konfliktusok feszítették. A forrásanyaga persze nem lehet teljes, hiszen – most sem állva ellent a kritika jó ördögének – nem egyszer elfogja a düh: hajdani lapjaink ma már a teljességükben hozzáférhetetlenek. Egyszer a hanyagság, másszor a bűnjel eltüntetésének szándéka akadályozta meg, hogy a kommunista-szocialista tájékoztatás viselt dolgai a maguk teljességében tárulkozhassanak föl az utókor előtt. Mennyire jellemző ez! A múltat nem elsősorban állandóan bővülő és az utókor számára is tanulsággal szolgáló tényhalmaznak fogták föl, hanem inkább pillanatnyi akarásaik nyersanyagának, nagyotmondások és kitalációk végtelen terének.

Igazának tudatában publicistánk általában akkor sem tért ki az őszinteség kockázata elől, ha ezáltal az ellenségei táborát növelte meg szinte ijesztő mértékben. A sértett politikusok, újságírók viszont nem válogatnak az eszközökben, ha olyan ember veszélyezteti az érdekeiket és a tekintélyüket, aki inkább csak az igazságának a gyöngye fegyvereivel védekezhet.

Nos, Brenner János most a hitelesség, a pontosítás és a cáfolat érdekében szólal meg ilyen meglepő-

en nagy terjedelemben, amikor nem kevesen vannak, akik immár sohasem kommentálhatják a visszaemlékezéseit, illetve annak velük kapcsolatos kitételeit. De talán nem is feltétlenül akarnának hozzászólni, mivel a szerző már a könyve elején kijelenti, hogy illetudása élesíti a hangját, ha a még élőkkel kapcsolatos hajdani viselt dolgait eleveníti föl, viszont tompítja, ha olyanokat idéz meg, akiknek nincs módjuk érvelni a megállapításai kapcsán. Ezzel azonban szükségképpen némi kétség, ellentmondásosság alakul ki a mércéjében. Mert jóllehet liberálisnak vallja magát és a hajdani cikkeiből kirajzolódó magatartásából következően az is volt, az „ortodoxokat”, közöttük az egykori munkatársait, főnökeit kevesebb bírálatral illeti. Tehát elsősorban Sóti Pált és Nagy Ferencet, részben Rehák Lászlót, de különösen Grósz Györgyöt, Kolozsi Tibort és Petkovics Kálmánt kíméli. Így aztán az a furcsa helyzet alakul ki, hogy Majort, Borit és a symposionistákat „nagy magyaroknak” tartja, holott ezek közös nevezője a jugoszláv-szágon belüli autonómiapártiságban, anyanyelvvédelemben volt. Brenner, az újvidéki Forum és környezete Szabadkát nyomorító teljhatalmától viszolyogva, Belgráddhoz is húzott (mintha onnan remélhetett volna segítséget), aminek következtében, persze, nem volt „kisebbségi magyar” emezeknél, akik közül nem egy magyarul beszélő jugoszlávnak vallotta magát – Gál mesterükkel az élen.

Brenner ahelyett hogy legendát próbálna csinálni saját gerincességéből, bevallja az ingadozását a kultúrában, a számára nem túl ismerős terepen. Az ő pályája akkor indult, amikor a Rákosi-ellenes hangulatban a jugoszláviai magyarok különbeknek kezdték magukat érezni a határon túliaknál. Ettől kaphatott vérszemet az emlékiratíró, amikor 1963-ban, Lőrincze Lajos vajdasági látogatása alkalmával, gorombán kioktatta a jeles nyelvészt, hogy a nyelvészmenye pesties, nem igazán magyaros, mint amilyen a mienk, vidéki magyaroké. Ezt a kirohanását Brenner utóbb igencsak megbánta, mert rájött arra, hogy a magyar kultúrának egyetlen fő központja van. Nagy kár, hogy erre mások sohasem

eszméltek rá, holott – sajnos – sokkal több közük volt a nyelvhez és az irodalomhoz, mint újságíróknak.

Szerencsére mégsem tartja magát mereven a holtakról jót vagy semmit polgári elvéhez, úgyhogy nem egészen egyoldalú az a kép, amelyet az előző évtizedek elsősorban szabadkai újságíróinak és politikusainak a mentalitásáról fest. Senkit sem akar rágalmozni. A saját látásmódja szerint tárgyilagosságra törekszik, s így jelentősen megnöveli a visszaemlékezései értékét. Annál is inkább, mivel Brenner időnként egészen közel volt a bennfentesekhez, s részint ennek köszönhetően, részint pedig a talpraesettsége, rámenőssége eredményeként sok olyan információval szolgál, amelyek pl. rám, az előző évtizedek szellemi életét régóta kutatóra is meglepetésszerűen hatnak. A bennfentesége mindenestre távolságtartást is jelentett, mert számos korabeli s nála fiatalabb értelmiségivel szemben nem hajlandó úgy karriert csinálni, hogy a magyarországi útjairól hazajövén jelentést tegyen a titkosszolgálatnak. Vagyis beszervezhetetlen volt.

A tartózkodása azért nem volt számára végzetes, mert Brenner saját egyéni sorsa logikájának megfelelően mégiscsak elfogadta és lelkesen szolgálta Jugoszláviát a maga szocialista, illetve kommunista eszményeivel. Az elvtársaknak viszont, a gyakori „összeférhetetlensége” dacára, szükségük volt a szorgalmára, s mivel mindig vigyázott, hogy meddig menjen el az eretnokségben, tartottak is tőle. Többet tudott róluk, mint szeretnék volna. Vonalasságának és ellenzékiességének dialektikája ugyanakkor a saját egyenrangúsodásának, egyéni érdekeinek a jegyében is folyt. Magát magyarnak valló sváb származásúként örült, hogy befogadták, mi több, a középiskolai végzettségét sem igen éreztették vele. Tehetségének, kitartásának és szorgalmának köszönhetően példátlanul széleskörű ismeretsegekre, baráti kapcsolatokra tehetett szert. Következésképpen tartotta magát a társadalma eszményeihez, s mivel ügyes, sőt vakmerő is volt, olyan ajtók is megnyíltak előtte, amelyek kollégái előtt többnyire zárva maradtak. Ennek alapfeltétele az alaposág és a megbízhatóság, a tájékozódás és a tájékoztatás vágyának eltökéltsége volt.

Brenner ugyanis, amikor az újságírók a politikusoktól tartva leginkább félénken közeledtek a vidéki magyarság életéhez, a mezőgazdaság fejlesztésével „fönt” meghozott elveket azok megvalósíttatásával, megvalósíthatóságával szembesítette, vagyis – liberális és demokratikus hajlandóságának megfelelően – volt bátorsága a kötelező szemellenző nélkül értékelni

a parasztság gondjait, jöllehet a saját gyermekkorára a nélkülözések dacára sem a földtúró munka fádalmait közepette alakult. Pedig Brenner általában minőségileg tudott többet azoknál, akik az íróasztal mögül akarták megváltani a falusi szegénységet. Erre az a legfőbb bizonyosság, hogy az ő riporter és szerkesztői tevékenységének virágkorában jutott a 7 Nap a csúcspontjára, amikor 50.000 példányszámban jelent meg.

Sikerét az a körülmény alapozta meg, hogy szinte rögeszmésen terepjáró ember volt. Ennek tudata némileg elvakítja, amikor a hajdanival veti össze a mai Hét Napot, s minden tekintetben az előbit találja jobbnak. Az igaz, hogy a maira olykor már-már végzetserűen tenyerelt rá a napi pártpolitika, de vajon a régivel nem ezt tette? Hogy a régi viszonylagos pénzbenőségében nagyobb teret biztosított mind az elit-, mind pedig a tömegkultúrának, ez csupán az ügyességét dicséri. Mert azért a jugoszláv kommunista diktatúra dogmáit is sulykolnia kellett a maga módján, s különben is az igazmondás a munkatársak közül keveset bűvölt el annyira, mint Brenner. Hogy annak idején majdnem tízszer annyian olvasták ezt a hetilapot, mint ma, az szerintem nem elsősorban a minőség kérdése, hanem az anyagiaké, s ezzel együtt az emberek csalódottságáé, hitetlenségé. Azt hiszem, ha Brenner lenne ma a főszerkesztő, akkor sem emelkedne a példányszám. A szociális motívumok valóban nyomatékosabban jelen lehetnének a Hét Napban, de a sikkasztók leleplezésének csodája is csak három napig tartana. Sok szegénynek jólesne a riporter együttérzés, rámutatás, de szolidaritásból nem lehet kalorikusan jóllakni, gyereket nevelni. Kell a támogatás tehát, s ez azt jelenti, hogy az embernek a „jobbját” is vállalnia kell, ha egyáltalán jobboldalinak minősíthető az anyaországgal való minél közvetlenebb kapcsolatok építgetése.

Különben a szerzőnek ebből a mai liberálkommunista állásfoglalásából is kitűnik, hogy annak idején a képességeinek és az emberségének köszönhetően vívott ki magának tekintélyes helyet a tájékoztatásban. Ennek eredményeként Brenner Jánosnak az indulásakor sem volt szüksége az ideológiai lihegésre. Jó ideig a belenevelt vallási-erkölcsi elvek akadályozták, hogy engedjen a JKSZ hívásának. Végül aztán már az ötvenes évek közepén csak formáság volt a betagozódása, amit vállalnia kellett ahhoz, hogy zavartalanul, sőt perspektivikusan végezhesse fölvilágosító munkáját. Akkor is, ha sikeresen állt ellen a karrierizmus kísértéseinek, eltekintve attól, hogy – becsületes bevallása szerint – öregkorában az egzisztenciális érdekére hallgatva ő is

kénytelen volt egyszer beállni (persze, sikertelenül) a politikai kitüntetésre várók sorába.

Mindez azonban végső soron arra vall, hogy publicistánk jóhiszeműen és mélyen elkötelezte magát a titói módon szocialista Jugoszlávia mellett. Éppen ezért meghökkenve olvassuk az emlékirat elején és más részeiben is, hogy Brenner jobban szereti a krónikát a történelemnél, mert az utóbbit az erősebbek az érdekeiknek megfelelően írják. Ezen a kitévelen a többi között azért ütközünk meg, mert szerzőnk pl. a második világháború végét következésetesen „felszabadulás”-nak említi, megfélekedve róla, hogy a mi tájunk a történelem során mindig Magyarországhoz tartozott, ami akkor is így van, ha 1941-ben a visszacsatolóink valójában hódítókként viselkedtek, s rövidesen a saját véreik is megutálták őket. Brenner az elmúlt évtizedek társadalomtörténetét megideologizálva (tehát az általa elvileg elvetett manipulatív szellemi műveletet választva) használja az említett avitt kifejezést. Eljárásának az a lényege, hogy jóllehet az ő munkássága a bukott szocializmus visszásságainak föltárásaiban, a szinte folyamatos (konstruktív szándékú) társadalomkritika jegyében alakult, ha elvben foglal állást, túlértékeli a titoizmust. Titóról szólva annak óriási nemzetközi tekintélye akadályozza a közismerten császárián fényűző élet megbélyegzésében, pedig a szocializmus kiskirályai, a brenneri publicisztika nem ritka célpontjai, a fényűző Nagy Testvér jellemetlen utánczóik voltak. Viszont hogy az emlékiratíróból nem a számítás, hanem a naivitás beszél, amikor képtelen magát elhatárolni attól, aki – immár egy évtizede bizonyítottan – háborús bűnös is volt, nem csupán a huszadik század egyik legnagyobb politikai szélhámosa, az a szóban forgó könyv végén derül ki egyértelműen. Brenner ugyanis ahelyett, hogy értelmezné a két korszak közötti összefüggést, s a miloševićizmus előkészítésében látná a titoizmus lényegét (ennek fontos adalékát jelenthetné a könyv számos kitűnő részletmegfigyelése), a következőképpen fakad ki: „Mekkora cirkuszt csináltunk annak idején, ha valamelyik vezetőről kiderült: villát, nyaralót épített magának! Tito emberei, vagyunk tekintetében, kismiskák voltak ezekhez képest.” „Ezek” valójában sokat tanultak „azoktól”, sőt, ahogyan lenni szokott, túl is szárnyalták a formálisan leginkább gyalázott mesterüket. „Ezeknek” az apja a Tito által avantgárd módon fejlesztett nagyjugoszláv államnacionalizmust nagy többségükben szerbakként szerbhorvátul (nem horvátszerbül!) élték meg. Mindenesetre becsületére válik a vallo-mástevőnek, hogy nem titkolja: szinte teljesen gyanút-

lan volt a nacionalista alapon kirobbantható polgárháború lehetőségét illetően. (Föllélegezve vallom be: én is.)

Brennernek a megboldogult Jugoszlávia iránti elfogultsága abban is megmutatkozik, hogy szerinte Goli Otok nem volt annyira kíméletlen a foglyaihoz, mint Szibéria. Mintha az újságíró nem tudná, hogy a lelki kínok olykor a testiekénél is szörnyűbbek. Mert nem csupán egyszerűen Tito és Sztálin egyidejű rajongói kényszerültek derült égből érkező villámcsapásként a két megváltónak hitt politikus közötti választásra, hanem közöttük olyanok is, akik Auschwitz poklát is megjárták. Nem egyszerűen arról volt tehát szó, hogy bele kellett törődniük az objektívnak mondott bűnösségükbe. Nem. Máról holnapra az egyik fővezérüket a szabadság megtestesítője helyett az emberiség sírásójának kellett tekinteniük, a másikat pedig külön mint nagy leleplezőt, az egyetlen igaz út halhatatlan ismerőjeként is illet tisztelniük.

Abban a nem egyszer leírt nosztalgikus megállapításában sincs igaza Brennernek, amely valósággal idillikusnak minősíti az anyanyelvű iskoláztatás lehetőségeit a Vajdaságban, s azt is valós ténynek tekinti, hogy a közhivatalokban is érvényt szerezhetett az ember az anyanyelvének. Az ilyen ellágyulásai során az emlékező összetéveszti a törvényt annak érvényesítésével, az eszmét annak valóságfedezetével.

És más vonatkozásban is. Hogy az újságírás többnyire felületi munka, s hogy ez az alapigazság részben az emlékiratíróra is vonatkozik, az abból a meghökkentő állításából is kitetszik, mely szerint a munkássága során a magyarok irányában a szerbek részéről nemigen, inkább csak a horvátok felől érzett irigységet. Erről itt röviden annyit, hogy a szerbeket a magyarokénál is szomorúbb történelmük eleve irigységre predesztinálta. Ha evvel nem vagyunk tisztában, akkor a szerb embereknek a magyarok iránti viselkedését gyakran nem érthetnénk meg. (A mi irigységfajtánkról pedig itt hadd ne mondjunk semmit...)

Annak az embernek a gyökeres előítéleteit jeleztük itt, akinek intelligenciája és jószándéka lehetett a munkássága során, alaposabb műveltsége a gyermekkori nélkülözések, a sváb—magyar származás miatt – nem. Ez azonban nem jelenti azt, hogy Brenner a Magyar Szóból Szabadkára, a 7 Napba átkerülve nem csöppent volna a jugoszláviai magyarok akkori problémáinak gózába, s nem úgy viselkedett volna, ahogy az akkor távlatosan a legbölcsebb, pártszempontból pedig szemmel tartásra érdemes volt. Ők, a hétnaposok hoz-

zák vissza óvatosan a közhasználatba a magyar helységneveket, s a tájolás zavartalansága érdekében három színházra számíttának a Vajdaságban. Azon vannak, hogy a Magyar Tanszék és más intézmények Szabadkára kerüljenek, az ott már meglévők mellé és fölé épülve. S a topolyai színház megszüntetésének is az ellenzője, a becskerekai újjáalakításának pedig a pártfogója Brenner, annál is inkább, mert kezdő korában már volt módja megismerkednie azok világával. Hogy ez nem alkalmi nemzetieskedő nekibuzdulás nála, azt ilyen merész, noha nyilván nem alaptalan kijelentéssel meri alátámasztani: „Nyugodtan állíthatom, hogy a Pancsován, Hertelenden, Székelykevény, Fehértemplomban, Ürményházán, Debellácson, Zichyfalván, Pártán stb. élő magyarok ügyes-bajos dolgairól többet írtam egymagam, mint az egész hazai újságíró-társadalom összesen.” (136.)

De Szabadkán is megteszi a magáét. A feleségével együtt ui. nemcsak hogy megalapították az ország első iskoláskor előtti intézményét (kiemelve az óvodát az iskola felügyelete alól), hanem a kétnyelvű oktatást is bevezették benne. Ezzel főleg a gyakran áthelyezett katonatisztek előtt került Brenner a nacionalizmus gyanújába. Azzal sem szerez magának jó poénokat, hogy kiáll Csubela Ferenc mellett, aki a tanyai iskolák kapcsán nem hajlandó különbánásban részesíteni a számbeli kisebbséget alkotó többségi diákokat.

Emellett a kispolgáriság ódiáját is vállalva következetesen kiállt az állammonstrum által elnyomott kisiparosok mellett. Hasztalanul népszerűsít egy nagyfényi agronómust, akinek használható javaslata van az idős földművesek nyugdíjkérdésének megoldására, — s egyébire is. Nem hajlandó önkritikát gyakorolni az írásaival elégedetlenkedő politikusok fölszólítására: újságíróként és szerkesztőként egyaránt távolságot tart velük szemben, ha a hatalmukat érzetik. A kiszolgálásuk helyett demokratikus módon vitacikk írására ösztönöznék őket. Mi több, egyikőjüket elszámolásra szólítja föl, amikor az belebukott egy lapindításba. „Finom magyarkodásnak” nevezi szerkesztőségének azt a gesztusát, amikor interjúkat készítenek az ország vezető pozíciójú magyarjaival. (Igaz, ezzel részben az elvtársait igazolja, mivel ily módon azt bizonyítja, hogy a magyarok vezető állásokba is kerülhetnek.)

A legkockázatosabb kiállításainak egyike volt, amikor 1971-ben, egy budapesti magyar színész nő sportcsarnoki kifütyülését követően a botrányos viselkedés miatt tiltakozók nevében szembeszáll a melléfogásairól hírhedtté vált Kopilović párttitkárral, kitarva a

véleménye mellett, hogy a magyar nyelvű műsorbejelentést kísérő füttyögés igenis nacionalista megnyilvánulás volt a délszláv fiatalok részéről.

Persze nem lett volna ember, ha olykor nem alkudott volna meg, s nem lenne tisztességes, ha ezt az emlékirataiban elhallgatná. Gál Lászlónak a Je□ c. vicclappal kapcsolatos botrányát illetően kényszerült kompromisszumot kötni, noha tisztában volt vele, hogy az egyébként magát jugoszlávnak valló Gál joggal figurázta ki a magyarok rossz szerb nyelvi tudásán és szellemi alsóbbrendűségén élcelődő belgrádi hetilapot. A kompromisszum annak elismerése volt, hogy Gál is tévedett, amikor belement a Je□ által kezdeményezett nacionalista játékba.

A lapok (főleg a 7 Nap) annak is őrzik a nyomát, hogy Brenner a környezet- és a műemlékvédelemben is megtette a magáét. Palics pusztulását tette szóvá, amely miatt már Licht Antalt is kinevették. Azoknak a holland tőkéseknek az elutasítását fájjalja, akik fölkarolták volna a gyógyvizű, csodás alföldi tavat, amely egyelőre változatlanul fokozódó szegye Szabadkának. Az újságíró azért is méltatlankodik, mert ő kezdetől fogva azt javasolta szóban és írásban, hogy hitelek koldulása helyett beruházási lehetőségeket kínáljunk a külföldi tőkének.

Ezenkívül a Beograd áruház helyén állt neoklasszicista épület lebontása és a villamossínek fölszedése miatt is voltak konfliktusai. Nem különben a Szabadkán viszonylag sokáig garázdálkodó, kezdetben az értelmiség egy részét is elbolondító Ljubiša Ristićtyel kapcsolatban.

Brenner János újságírói gerincességét azonban a szabadkai sajtó, a kulturális autonómia egyik fontos területének védelme is tanúsítja. Míg első ízben a 7 Nap is kiállt a Minerva számára megszerzendő, végül is elkótyavetyélt sajtógép mellett, addig másodsor, immár a hetvenes évek elején sajnálatosan egyedül maradt abban a kísérletében, hogy a rotót megmentse a hetilapja, azaz a jugoszláviai magyarság számára. Brenner a korszerű nyomdagépnek, a szabadkai magyar sajtóközpont megalakulási lehetőségének elvesztését az általa ma magyarkodónak bélyegzett politikusok bűneként említi. Fő felelősöknek természetesen az úvidékieket, illetve a Forum-ház érdekköréhez tartozókat tekinti. Ezzel kapcsolatban bőséges fölvilágosítást kapunk arról, hogy a Forum, a tartományi központ sajtóháza miként mesterkedett a problémaérzékenyebb és bátrabb 7 Nap terjesztésének megakadályozásában, egy szabadkai napilap infrastrukturális előké-

szítésének meghiúsításában. A szabadkai horvát (bunjevác) és az újvidéki magyar elvtársak mögött természetesen nem egyszerűen irigység vagy rivalizáló szándék állt, hanem a többségi nemzet centralisztikus államérdeke rejlett, ennek elemzésébe azonban Brenner az általa művelt műfaj szabályai miatt sem bonyolódik bele. Tehát ahogyan a cím ígéri: ő így látta, így érezte.

Ez a mentsége, amikor a nála fiatalabbak közül néhányat egyoldalúan ítél meg. Nem arról van szó, hogy nincs igazságalapja a sommásan éles jellemzőknek, hanem arról, hogy ezeket a karrierizmusra hajló, vagy legalábbis az állásukat féltő, netalán kisé elbürokratizálódott, lustaságra hajlamos akkori fiatalokat az a társadalom teremtette, amelynek Brenner is a gyermeke, tehát részben a függvénye volt. Hogy miért nem hallgattak őrá, hiszen nem egyet közülük ő csábított a 7 Naphoz? Azért, mert az érvényesülésük, a biztonságuk nem tőle függött. Mert nem éreztek készletet, hogy a viszonylag jól fizetett állásukat kockáztassák olyan eszményekért, amelyekben ők már – részben a mesterükkel ellentétben – nem hittek. Szerintem Brenner túloz a nála fiatalabbak kipellengérezésében. Méghozzá azért, mert azok leginkább az idősebbeket utánozták, azzal a lényeges eltéréssel, hogy ők már leplezetlenebbül voltak cinikusak. Nem látták értelmét a túlbuzgóságnak. Ennek dacára némelyikük – igaz, inkább régebről – komoly szociográfiai érdekekkel dicsekedhet. Sodortatottságuk körülményeit mindenestre nem ők teremtették meg.

Brennert a megértése hagyta cserben, amikor nem egy esetben az ujjmutogatást választotta, ahelyett, hogy az általa is említett Moša Pijade jutott volna eszébe, aki kényes kérdésekben machiavellista demagógiával (kétértelműen) úgy fogalmazott, hogy válasza mind a dogmatikus politikusokat, mind pedig az alkotó értelmiségieket kielégítse. Brenner egész munkássága során e társadalmi hasadttudatúság ellen küzdött, s ma sem hajlandó belenyugodni, hogy az újabb nemzedékek a jelzett pijadei kettősséget megváltoztathatatlan társadalmi adottságnak, emberi abszurditásnak tekintik, s ezért úgy halásznak a zavarosban, ahogy tudnak. Mindezt persze látni kell, pláne egy memoárírónak, csak nem érdemes miatta indulatoskodni. Különösen „eposzi” állandó jelzők formájában – nem.

Az új nemzedék politikai beállítottságához is előítéllettel viszonyul a publicista. (Pedig tanulhatott volna a VMDK-tagga lett fiától – mondhatnánk némi rosszmagúsággal.) Abban persze igaza van, hogy itt nekünk ma-

gyar pártokra nincs szükségünk, vagyis egy nyílt, konstruktív belső vitákra épült szervezet jóval többet tehetett volna. Csakhogy ő ezt nem azért gondolja így, mert annyira nyomorúságosnak tartja az akkor még Jugoszláviában élő magyarok élet- és kultúrkörülményeit, hogy a korai érdekdifferenciáció több kárt eredményezett volna, mint hasznot, hanem egyszerűen – ő, a régebbi évtizedekben szinte példátlanul bátor – jórészt aggályoskodásból. A bombázások idején is a bőrünket féltette: hol a szerbektől, hol a NATO-tól. S az Orbán-kormány politikáját is aszerint ítélte meg, hogy a rendelkezése nyomán mennyire fokozódott a fenyegetettségünk, vagyis hogy Magyarország mennyiben eszmélt rá a mi túszt-voltunkra. Ma már egyre világosabb, amit személy szerint én már akkor is éreztem: biztonságunk a Belgrádra nehezedő nyomás növelésével fokozódott volna. Mert a fenyegetésektől eltekintve a vajdasági magyarok ellenében azelőtt sem követtek el vérengzéseket. Annak dacára tehát, hogy pártpolitikusaink időnként nagyokat mondtak, ebben az országban, ahol politikai okokból egymást is képesek voltak gyilkoltatni a többségiek, a „mieinknek” alig esett bántódása. (A néhány kivételtől és a házfoglalásoktól eltekintve.) S ez véletlenül sem véletlen. A behívók elutasítására való egyértelmű felhívás nyomán sem történt volna semmi vészes, hiszen a szabadcsapatok mindig fölsőbb utasításra cselekedtek. Belgrád bombázásának kockázatát aligha vállalta volna magára a vezetőség a nyúl szívű magyarok megbosszulása érdekében.

Brenner természetesen már azt sem hajlandó megérteni, hogy „csak” emberi szempontból is fölmérhetetlen volt Antall miniszterelnöknek az a rendszerváltást követő kijelentése, miszerint ő 15 millió magyar miniszterelnöke szeretne lenni, függetlenül attól, hogy a határváltoztatást nem tartja sem szükségesnek, sem pedig lehetségesnek. Mert nem csupán arról van szó, hogy a korszerű Európa egyre inkább régiókban gondolkodik, hanem ennek egyik fontos okáról is: a nacionalizmus nem főnről szüntethető meg („...úgy gondoltam, hogy nálunk és az egykori szocialista országokban bizonyos fokú felügyelt, a nacionalista és szélsőséges indulatokat visszafogó átalakulás lenne jó” /303./ – olvassuk az emlékiratban), hanem letről, azaz, ha Nagy Testvérék nem akadályozzák meg az emberek identitástudatának a gyógyulását.

Hogy Brennernek aggályai vannak a magyarság határváltoztatás nélküli egyesülésének eszméjével kapcsolatban, az még a gyermekkor tapasztalataiban gyökerezhet. Könyvének egyik fontos gondolatát az

apjától kölcsönözte. Eszerint a második világháborút követően azt kaptuk a győztesektől, amit uralmi helyzetünkben adtunk nekik. Talán a szerző német származása ad rá magyarázatot: vajon a bűnöket illetően miért nem disztingvál. Szól ugyan a háborúvégi vérbosszúról, de közel sem aszerint, ahogyan az a meg- és ittmaradt magyar, illetve német kisebbség sorsát és magatartását – a viselt dolgoktól is függően – meghatározta.

Brenner déli temperamentumú emberként mutatkozik be. Eleve barátságos, nyílt, szinte lelkendező, egyenes beszédű, de ha – akaratlanul is – sértik a nagyfokú érzékenységét, dühbe gurul, sőt haragtartóvá is válik. Inkább az általános emberi szempontjából szemlélődik. A nemzeti tulajdonságokat nemigen tartja megfigyelésre, lejegyzésre érdemeseknek. Annál az alapigazságnál mélyebbre nem hatolhat, hogy mindannyian emberek vagyunk, s ezért egyforma jogok illetnek meg bennünket. Pedig ha alaposabban szétnézne, akkor – a saját hajdani, anyanyelvért folytatott küzdelmeire visszaemlékezve – belátná, hogy az általa akkora odaadással szervezett reformpárt, legfeljebb annyi jogokat biztosítana a magyarságnak, mint a kommunisták a vajdasági öngazgatás idejében, azaz elvileg sokat, gyakorlatilag pedig (a magyar intézmények hiánya miatt, s mivel a nemzettársaink többsége az anyanyelvét nem ismerhette és ma sem ismeri kellőképpen) keveset. Ehhez azonban szem előtt kellene tartania, hogy mi a magyar nemzetnek önhibánkon kívül leszakított része vagyunk, s ezen a tájon, ahol fajtánk több mint ezer éve jelen van, csupán számbeli kisebbséget alkotunk, következésképp több tekintetben többletjogokra van szükségünk, hogy pótolhassuk azt, amit az anyanemzetünktől való elszakításunkkal elvettek tőlünk.

Mindez arra vall, hogy publicistánk (közéleti) világszemlélete, a neveltetése dacára, változatlanul materialisztikus. Mindig szorgalmas és odaadó volt, megvan az erkölcsi joga hozzá – mondhatná. Ahhoz azonban már aligha van, hogy ezt az ideológiát, most a XXI. században, üdvözítőként hirdesse. Az internacionalizmus fogalmát illetően, persze, ki is egyezhetünk. Némi iróniával azt mondhatnám: amennyiben az internacionalistának előbb az egyszerűbb, könnyebb stb. feladatot kell megoldania, akkor – mivel a Trianon utáni átkozott szóhasználat szerint mi Magyarországgal csak nemzetközi viszonyban lehetünk – akkor először az északi „szomszédunkkal” kell megoldani a nemzetközi (szó szerint internacionalista) kapcsolatainkat.

Minthogy azonban a mai munkásosztály még nyomorúságosabb helyzetben van, mint Brenner újságírói tevékenységének idejében, s mert a fizikai munkát végző, rosszul táplált emberek agyműködése a létfenntartásuk kapcsán a mindennapi élet feladatai körül forog, ezért a „testvériesülést” a valamivel jobb (kevésbé rossz) anyagi helyzetben levő és gondolatilag szabadabb rétegeknek: az értelmiségnek kell elkezdenie. Hogy ez a kapcsolatteremtés – a kultúrától a gazdaságig, az alapítványtámogatásoktól a vendégtanárok meghívásáig – lehetne jóval dinamikusabb, ahhoz aligha férhet kétség. Talán a nyugdíjas Brenner Jánosnak is lehetne egy-két tanácsa ezzel kapcsolatban.

Ami a körülöttünk élő többi nemzeti kisebbséget illeti, az én internacionalizmus-fogalmam szűkkeblűbb. Semmiképpen sem nacionalizmusból! Pusztán az őszinteség és eredményesség érdekében. Mert mindenki a saját problémáit és szükségleteit ismerheti legjobban. A cselekvőkészségünket rontjuk, ha a románokra, szlovákokra stb. várunk. Más kérdés, hogy azért figyelni kell rájuk, s lehetőség szerint együttműködni velük. Azonban csak akkor segíthetünk igazán nekik, ha előbb már önmagunkon segítettünk. Ne feledjük: az elmúlt évtizedekben a nagy-nagy összefogást hirdetve tartós értékű munkát nemigen végezhattünk.

Bármilyen jellegű jelentős, bennünket előbb-utóbb életre keltő segély csak északról érkezik, ha egyáltalán érkezik valahonnan. A belgrádi vagy újvidéki Nagy Testvér (hívhatják azt akár demokrata, akár reformista vagy bármilyen pártnak) érdemben a saját nemzetét is csak lassan s csupán egészen hosszú távon tudja megsegíteni. Ha egyáltalán véglegesen az európai civilizáció mellett kötelezte el magát. Brenner János azok közé tartozik, akiknek ezt a legjobban kell tudniuk. Hogy az északi határon nem tőlünk, hanem a lakószomszédaitól, sőt önmaguktól is elidegenítették az embereket, azt is lépten nyomon tapasztaljuk. Ebben azonban aligha a Brenner által oly lendületesen kárhoztatott Orbán-kormány a bűnös. Pedig publicistánk meglehetősen kesztyűs kézzel bánik a kádári-horni politikával.

Mindemögött Brenner János esetében az is kimutatható, hogy a kultúrát inkább csak verbálisan tartja rendkívüli fontosságúnak. Akkor is, ha annak idején példáját ritkító kemény harcokat vívott Szabadka műemlékeinek megőrzéséért és a sajtóháza megalapításáért, s ha az emlékirataiban annyiszor annyi szépet és jót is ír az Életjelről, Dévavári Zoltán vállalkozásáról. A kulturális veszteségeket – a szóban forgó életbölcsélet

tanúsága szerint – túl lehet élni. Talán a szegénységet is, azonban ezt már nem nagyon érdemes. Következőleg mindent az élet anyagi oldalának a javítására kell összpontosítani. De hát ehhez is csak „odaátrol” kaphatunk ösztönzéseket! Publicistánk ezt nem hajlandó tudomásul venni, benne a régi, beléje nevelt reflexek működnek. A Nagy Testvérrel természetesen együtt kellene működnünk, mivel több mint nyolcvan éve valamiféle sorsközösségbe kerültünk vele. Csakhogy kizárólag teljesen egyenrangúakként, vagyis ha nem akadályoz bennünket, hogy mint egészséges emberek

(mint magyarok) létre jöhessünk. Akkor majd esetleg (persze, embere válogatja) pártközösségben is, tisztább lelkiismerettel.

Addig viszont vagy nem akarjuk tudni, hogy itt Trianon után sohasem voltak meg az emberi (nemzeti) létfeltételeink, vagy pedig (a kultúra szerepét hallgatólagosan lekezelve) az utópia, az apokrif remény világába vetjük magunkat, mint Brenner János. Ezért ugyanis holtbiztosan senki sem fogja beverni a fejünket. Ha ez valóban olyan fontos, hogy „okosok” maradhassunk.

